

Gotovo da ne postoji osobina koja se pripisuje srpskom "nacionalnom karakteru" danas, a da je nisu navodili i autori pre sto godina. To međutim, ne potvrđuje utemeljenost ovih vulgarnih "karakterologija" već upravo suprotno, potvrđuje utemeljenost stereotipa, budući da, kao i danas, i ranije su dominirale međusobno isključujuće osobine, a u zavisnosti od toga o kom problemu je autor razmišljao i koji je dnevopolitički zahtev trebalo navođenim "osobinama" da potkrepi ili objasni.

U 19. veku Vladimir Jovanović je postavio pitanje "nosi li Srbin u sebi osnove snage i veličine" pa je odgovarao da ih nosi, a dokaz je njegova "snažna druževnost" (Jovanović, 1870), a putopisac Milojević je kao primarne osobine navodio uvažavanje zadate rači, zaštitu "slabijeg i nejačeg" što je "čisti srpski običaj" (Milojević, 1872). Zaključujući svoje razmatranje o suštini "snage i veličine srpske", Jovanović odgovor sažima u sledećim osobinama: "Čustvo lične samostalnosti i časti; uzdanje u sebe; neustrašivost; slobodan i nezavisan duh, koji negine u slabosti, koji se neda osvojačem ukrotiti, i koji je jači od sve nesreće; živo uobraženje, koje pokreće na junačka dela; pravi život duše, u saglasnosti sa slobodom umnog razvitka; snaga uma i vrlina koja preteže nad fizičnom silom; pobedonosno čustvo istine, poštenja i pravde; nepobedivi nagon narodne slobode i nezavisnosti, koji prelazi u svest o jednakosti i o bratstvu svijlu ljudi. U tim osnovima snage i veličine jeste životna sila narodnosti naše; njima se ima pripisati što su sloboda i ponos na čovečansko dostojanstvo očuvani zdravi u srcu i u duši Srba" (Jovanović, 1870). Kao posebnu srpsku osobinu Vasiljević je navodio stidljivost koju najčešće prate "kajanje, snobiranje i smernost". Kao umne osobine navodio je "bistrinu uma – shvatljivost" tvrdeći da u poređenju srpskog seljaka sa ruskim, nemačkim ili engleskim seljakom, nije teško spaziti "da je srpski seljak daleko bistriji" i da se "Srbi odlikuju od drugih naroda bistrinom svoga uma". Kao moralne osobine navodio je čovečnost, pa "Srbi u svako doba i u svakom postupku pokazuju više čovečnosti, nego drugi". Verovao je da se "nigde nisu tako rano i u takoj meri razvili se nežni odnošaji među članovima porodice, kao u nas Srba. Srpska majka i pre i bolje, nego ma koja druga majka, shvatila je svoj sveti zadatak", kao i da su "odnošaji između brata i sestre daleko nežniji u Srba, nego ma u koga drugog naroda". Tvrdio je da su Srbi uvek bili verski tolerantni i da politički fanatizam nije "nikad oteo toliko maha, da je proizvodio pustoš, kao kod drugih naroda". Vasiljević je zaključivao da narod sa ovakvim lepim osobinama "ne može uginuti" (Vasiljević, 1886).

Po Nušiću, na Kosovu je gostoljubivost "skoro jača no u Šumadiji" a uzrok je video u prilikama u kojima narod živi, gde se "više održava osećaj prema blišnjemu, koji se u slobodi do neke gubi", tvrdeći da ni "Turci ni Arbanasi nisu svojim primerom suzbili ovu osobinu narodnu, jer se Muhamedancima ne može prebaciti negostoljubivost" (Nušić, 1903). Hadži-Vasiljević je navodio da su ljudi u Kumanovskoj oblasti lepi, veseli, "naivni, lakomi i lakomisleni", druželjubivi i gostoljubivi (Hadži-Vasiljević, 1909), Đorđe Bekić je tvrdio da je Srbima u Hrvatskoj svojstvo "posvedočena lojalnost, rodoljublje im svetlo i patrijotizam njihov – besprekora kroz vekove" (Bekić, 1909), a bilo je i autora po kojima je "van svake sumnje" da Srbi imaju posle ruskog naroda najvažniju ulogu u politici slovenske samoodbrane "od drugih rasa", ali oni nisu praktični, "idealisanje, idealisanje i opet idealisanje, to je osnovna slovenska duševna osobina" (Cemović, 1913). Neki su verovali da su "Srbi u verskim pitanjima najtolerantniji narod na Balkanskom poluostrvu" (Đorđević, 1913), a drugi su odricali da su Srbi netolerantni, uz tvrdnju da naprotiv, mogu "izdržati konkurenciju ne samo na Balkanu nego i s Austro-Ugarskom", kao i da je tako bilo i u prošlosti, kada za tri veka vladavine nad Albanijom "nije bilo ni jednog ustanka, ni jednog ozbiljnog nezadovoljstva od strane Arbanasa" (Balkanikus, 1913). Bilo je i autora koji su tvrdili da se Srbi "u dobru ne ponose, a u zlu ne očajavaju", "Srbin je padao, dizao se, i opet padao, i opet se dizao, ali nikada klonuo nije", "on je vazda bio pod puškom", pa i "u slavi i u padu, on je odvažan, ponosit. Što je ko od njega uzeo, to je skupo platilo. Ali on nije nikada tražio tuđe", on je "rođen za slobodna čoveka, i, kao takav, gotov je da se bori protiv svakog onoga ko mu dira ime i veru" (Stepanović, 1913). Ili onih po kojima je srpski narod u ratovima pokazao "da je veliki", "tu nije bilo ničeg slučajnog, tu se pokazala neosporno srpska nadmoćna kultura, srpska snaga i veličina", a "Srbin ima u sebi nečega pomamnog, vulkanskog", kao da ima "dva srca", u srpskoj istoriji mogu se naći "vulkanski izlivi" koji "iznenađuju i zadivljuju svet", a "srpska velika duša" zida budućnost "na čovečanskim idealima, na obrazu i časti" (Tomić, 1914).

Nacionalnim "osobinama" ipak se najviše bavio Jovan Cvijić i prirodno je što je izvršio najveći uticaj na sve kasnije autore. Verovao je da su dobre i loše "osobine" srpskog naroda nastale kao proizvod mnogih faktora, patrijarhalnog života, istočnjačkih uticaja, pravoslavne vere, "jamačno su u nekoliko i osobine rase". Nabrajajući ih, pisao je o snazi tradicija, instinktu za samostalnošću, narodnim idealima, ponosu, junaštvu, selekciji "koje u toj meri nije bilo ni kod jednoga balkanskog naroda", odsustvu služenja tuđinu, moralnim motivima jačim od materijalnih (Cvijić, 1908). Cvijić je navodio "izvanrednu nacionalnu svest naroda" sa dominantnim osobinama kao što su inicijativa i izdržljivost, organizatorske i duhovne sposobnosti i pominjao "prvobitnu osobinu narodne duše" kojoj je osnova u "srpskim živcima i osećanjima, u osobitoj strukturi srpske duše, darovite, osećajne, duboke". Smatrao je da je to "kolektivno" osećanje "slično težnji i misiji, koju osećaju neobično jaki i stvaralački pojedinci", a osnovna crta srpske "narodne duše" je nacionalna osetljivost pa "teško onome koji u to darne, jer narod vekovima misli kako da pokaje i osveti tu uvredu". Verovao je da "mi imamo neke osobine velike rusko-slovenske duše, moralno jamačno jedne od najvećih a nesumnivo najsimpatičnije", kao i da preterivanje nije srpska narodna osobina, već osobina mnogih pojedinaca (Cvijić, 1914). Po Cvijiću, osobine "dinarskih Srba" su veselost, humor, taština, prgavost, žustrina, ponos, govorničvo, besedništvo... Naglašavao je da su ove osobine "slabije razvijene kod moravsko-varždarskih Srba, koji su nepoverljiviji, lukaviji, štedljiviji, često tvrdice". Violentne tipove odlikuje površnost, precevanje sebe, oholost, samohvalisanje, ali i osećajnost. Tvrdio je da i "najveći broj darovitih ljudi daje male rezultate", pa je kod mnogih "darovitost samo vrapčje intenzivnosti". U vreme Prvog svetskog rata Cvijić je navodio kao "zajedničke psihičke osobine zapadnih Jugoslovena" osećajnost, mekotu, duševnost, dobrotu, iskrenost, pravičnost, brzinu shvatanja,